

Õhk täis on kirge!

JAANUS VAIKSOO
kirjandusteadlane, õpetaja
ja lastekirjanik

Ei mäletagi täpselt enam neid aegu, mil maailma poliitiline elu oleks pannud end nii pingalt jälgima kui praegu. Ajalehete välispoliitika veerud, arvamusartiklid, jooksivad netiuudised, sotsiaalmeedia kommentaarid ja jagamised... „Õhk täis on kirge!” tahaks iseloomustada praegust aega Tulgase 1920. aastal kirjutatud novelli pealkirjaga, ent see kirjandus on hoopis midagi muud, kui selles saja aasta eest kirja pandud tulgaslikult säravaks lihvitud novellis.

Tunnen, kuidas praegu pole aeg klaaspärlimängudeks. Õpetajana klassi ees seistes ja vanemast kirjandusest rääkides eksin ikka sagedamini sajandi(te)tagusest maailmast tänapäeva, et tuua õpilastele paralleele ajaloo kordumisest, sellest, et inimene pole paraku ajaloost ega enda vigadest õppinud, sellest, et inimene on... Jah, kes ta on?

Kooli kirjandusõpetus on vahetu ühiskonnaeluga tihedamalt seotud kui ükski teine õppeaine koolis, loomulikult peale ajaloo ja ühiskonnaõpetuse. Viimased aastad on gümnaasiumi riiklikus õppekavas valikkursusena sees ka samanimeline kursus: „Kirjandus ja ühiskond”. Nüüd ilmus lõpuks kauaoodatud õpik „Kirjutatud maailmad”.

SAATJAKS AUTORI AVAR JA SALLIV PILK

Õpiku autor Meelis Lainvoo (1963-2016) oli kirjandustoimetaja, õpetaja, tõlkija, ajakirjanik – mees, kelle elust täitis suure osa kirjandus, kuid kes läbi sellesama kirjanduse oskas mõtestada, vahendada ja sõnastada elu haruldastelt lihtsalt, arusaadavalt ja loomulikult. Vahendamine on suur oskus – muuta kirjasõna elavaks, anda trükitud tekstile mõte ja tähendus. „Kirjutatud maailmad” peegeldub Meelise avar ja salliv maailmapilt – humanism. Meelis oli humanist. Kahjuks ei näinud

ta enam oma õpiku ilmumist. Kujundatud õpiku väljatruki viisid head kolleegid haiglasse tema öökapile.

Tundlik keelevaist ja vahendamisrõõm avaldusid ka Meelis Lainvoo viimaste aastate meisterlikes tõlgetes, milleks olid näiteks Mihhail Šiškini „Izmaili vallutamine” ja Christine Nöstlinger „Tulipunane Frederike”.

Kirjanduse võlu peitub sageli just selles, et seal pole õigeid ega valesid vastuseid, on vaid erinevad lugemised ja tõlgendusviisid. Kirjandus on suurepärane vahend, mis võimaldab noorel inimesel hakata proovima ennast väljendada, pelgamata sealjuures eksida. Kirjandus lubab lõputult arutada, diskuteerida, vaielda, otsida oma tõde ja õigust, eksida teelt ja käia tundmatuid radu. „Kirjutatud maailmad” on valik tekste maailma ja eesti väärtkirjandusest, mis ühel või teisel moel avavad ühiskonna olemust meie ümber, ehk siis aitavad „asetada teosed konkreetsesse ühiskondlikku konteksti”, nagu ütleb autor eessõnas.

LUULETAJAD LUULETAGU

Õpik algab Jaan Kaplinski luuletusega „Luuletajad luuletagu”. Pole vist eesti kirjanduses sobivamat autorit, kellega alustada kirjanduse ja ühiskonna kurstust. Kaplinski oma poleemilisuses on kirjandustunde maiuspala. Kaplinski – tänapäevaste kooliõpilastele kassetipõlvkonna üks esiluletajaid ja 40-kirja-mees – ei jäta oma irriteerivate seisukohtadega kedagi külmaks. Ta ärgitab sõna võtma ka „kõige tuimema inimeselooma”, kui tsiteerida meie legendaarset klassikut.

On nauditav lugeda, kui võrd ajastutundlikult on õpik koostatud. Kõik vanad tekstid ja autorid hakkavad kaasaja kontekstis kaasa helisema. On märksa lihtsam selgitada ja avada õpilastele tänase poliitilise korrektsuse võltsmoraali, kui meil on kasutada valgustusajast pärit Jonathan Swifti groteskne satiir „Tagasihoidlik ettepanek”. Stefan Zweigi „Eiline maailm” kõlab täna kui hoiatus, mida inimkond koges täpselt saja aasta eest.

Illustratsioon õpikust „Kirjutatud maailmad”.

Meelis Lainvoo vahendab Zweigi: „Järjest rohkem vabadusi said seni allasurutud rahvad ja nais, et riigivalitsejate suure valgustus lubab nende maailmal järkjärgult paremale järjele tõusta. Valitses usk, et progressiga koos saab paremaks ja humansemaks iga inimene üksikult võetuna ning sellest tulenevalt kogu inimühiskond. Esimene maailmasõda tõmbas sellele unistusele ja usule jõhkralt joone peale.”

Selliseid kirjandusklassikast pärit loikavalt täpseid tekste on õpik täis, olgu näiteks siis autoritaarse diktatuuri eest hoiatav George Orwelli satiiriline allegooria „1984”, absurditunnustust avav Albert Camus’ „Sisyphose müüt” või eestlaste ainuomast ja haruldast maailmapilti tutvustav Valdur Mikita „Lingvistiline mets”.

Tajudes päevast päeva kõike seda, milline kohutav segadus ja kaos meie ümber maailmas toimub, millised ohud meid tegelikult vägagi reaalselt ähvardavad, tuleb hetkeks tahtmine kehastuda suureks idealistiks, tõsta käsi kõrgele maailma kohale ja hüüda: „Aitab jammast! Lõpetage ära, poisid! Lugege Meelise raamatut „Kirjutatud maail-

mad”! Aga nad ei lõpeta ja nad ei loe.

Loeme siis vähemalt meie, siin, väikeses Eestis. Igal juhul oli Meelis veendunud, et lugemine muudab inimese paremaks. Nii et luuletajad luuletagu, nagu ütleb Kaplinski, sest „meie läbi saab mälest tulevik meis meie sõnades on / tulevaste põlvete tiivad / meis on süüdistus meie eneste vastu lastelastele / kurjad sõnad ja sajatused kelle suu läbi me küsime endalt / kus me olime mis me tegime mis me ei teinud mis me / ei öelnud miks me ei teinud midagi ei öelnud midagi / kui vaalapäädjad jagasid viimased mered ja pipra kaupmehed / viimased saarismaad”. R

Kirjutatud maailmad. Gümnaasiumi-õpik

Meelis Lainvoo
illustreerinud
Andrei Kedrin
136 lk
pehme kõide

Lood, kus maasikavahu sees leidub ka tiigrit ja konna

MARGIT ROSS

Ellen Niidu omaaegne lustakas luuletus näib olevat aktuaalne praegugi. Seda on mitut puhku viisistatud, seda on parafraaseeritud ja muul moel tsiteeritud, aga sisu poolest kajab ta vastu siimaani, kajab häälekalt ja kõikide kõrvus. Igaüks teab, missugusest luuletusest jutt käib, ja võib pikemalt mõtlemata enam-vähem täpselt luuletaja enda sõnadega vastata, millest on tehtud väikesed tüdrukud ja millest väikesed poisid.

Ühiskonnas laiemalt levinud hoiakud ja väärtushinnangud avalduvad ehedal kujul lastekirjanduses. Traditsiooniliselt on väärt lastekirjanduse pärisosa olnud didaktilisus: heaks on ikka hinnatud lugusid, kus mingi õpetus- või tarkusiva sees, mitte otsesõnu manitsev, vaid kaude suunav ja õigele teele juhata, kindlasti oma ajas ja oludes n-õ normikohane. Hinnatud lugu ise peaks olema vahva ja põnev, iseenesest mõista hea sõnaseadmisega, niisugu-

ne, mida on tore lugeda nii lapsel, kellele see ongi mõeldud, kui ka emal-isal. Hinnangukriteeriumina ei saa nimetamata jätta ka eale sobivat teemaringi-valikut.

Kõiki loetletud kriteeriume arvestab äsja ilmunud Maja von Vogel juttude ja Tina Schulte piltidega lasteraamat „Tragide tüdrukute jutud”. Eesti lugejani jõuab see Kadi Esloni leidlikus tõlkes. Raamatus on kuraditsin lugu, milles juhtrollis on tüdrukud, ja suhkrust-jahust-maasikavahust nad kindlasti tehtud ei ole. Vastupidi, igas loos on tüdruk-peategelane asetatud olukorda, kus tal tuleb üles näidata soakust ja meelegindlust, olla lihtsalt tragi ja hakkaja, täita rolli, mida on omaseks peetud pigem poistele.

Viimase aja laste-, iseäranis tõlkekirjanduse fantaasialembus silmas pidades polekski selles midagi ebaharilikku. Völumaailmas seiklevad lapsed soost sõltumata, kurja võidavad ja hea eest seisavad nii poisid kui ka tüdrukud võrdväärselt. Vastuvoolu liikumise tunde annab selle raamatu puhul aga

teemavalik. Enamik lugusid on ainet ammutanud laste igapäevaelust ja mänguolukorrast: väike Emma päästab oma kooliealise sõbra Emili kiusajate käest, lasteaias teeb Sofia poistele piraadivõistluses silmad ette ja tüdrukute detektiivklubid lahendab edukalt kadunud plütskoera juhtumi.

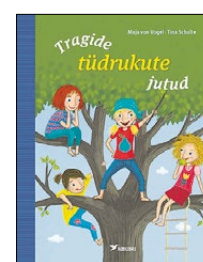
Arukaid lahendusi on autor pakkunud (hädajolukordadele, millega lapsed võivad kokku puutuda. Mida teha, kui oled kodule eksinud? Kuidas sõbraga erimeelsusi siluda? Kas hirmust võib jagu saada või lihtsalt halva päeva tusatuju teistpidi pöörata? Selles pole midagi ületamatult keerulist, näitab autor oma lugudega, ja annab sedakaudu head nõu ka lapsevanemale. Päril ilma fantaasiategelasteta tundub, et nüüdsel ajal siiski ei saa, ja nii leidub selleski raamatus mõni kummitus, paar vampiiri ja merineitsid. Tegutsedavad nad aga ikkagi lastele tuttavad raamid ja lahendavad päris harilikke olukordi.

Sooline vastandamine ja stereotüüpide kujunemine (või kujundamine?)

näib olevat paratamatu ja käib rööbiti ühiskonnas laiemalt valitsevate hoiakutega. Nii nagu ajapikku muutuvad kultuurilised väärtushinnangud, muutuvad ka rollisuhted. Seda protsessi kuidagi teadlikult suunata või mõjutada pole ilmselt lihtne ja kas seda peabki kuidagi suunama? Küllap liiguvad asjad ikka omasoos ja kui millalgi tagasi vaadata, siis saab ühtäkki täheldada, et kae, kuidas elu on pöördunud. Terane vaatleja võib tükikest tiigrit ja konna ses maasikavahus ehk juba märgata. R

Tragide tüdrukute jutud

Maja von Vogel,
Tina Schulte
tõlkinud
Kadi Eslon
40 lk
kõva kõide

ILMUNUD

Õpime üheskoos reaalaained

Carol Vorderman
tõlkinud Olavi Teppan
256 lk

pehme kõide
Käsiraamat kõigile neile, kes soovivad värskendada oma teadmisi reaalainetest või kedagi õppimisel aidata. Kas sinu lapsele valmistavad reaalaained peavalu? Kas jääd jänni lapse küsimustele vastamisega? Raamat pakub lühikest ja loogilist ülevaadet koolilapsele vajalikest bioloogia-, keemia- ja füüsikateadmistest.

Nähtusi, seaduspärasusi ja protsesse illustreerivad lihtsad joonised. Viited juhatavad teema mõistmiseks vajalike eelteadmiste ning aitavad mõista seoseid eri teadusharude vahel. Pärast iga paarislehekülje läbi töötamist mõistad pisut paremini looduses ja Universumis toimuvat.

Tead, mis meil juhtus?

Davide Boosta Dileo
tõlkinud Kadri Viin
40 lk

kõva kõide
Maailmas on palju erinevaid kodusid. Aga kõik need kodud, kus elab mõni laps, sarnanevad üksteisega selle poolest, et seal juhtub iga päev midagi imelist. Selle raamatu neli lugu saavad alguse tavalistest asjadest: Ritale ei maitses ükski söök, Elenal on palavik, Mirjam ei taha kooli minna ja Martinile ei meeldi end pesta. Kui aga tegevusse asuvad Rääkiv Rõster, Suur Sulps, Völudiivan ja teised, võtavad need lood täiesti uskumatu pöörde. Toredate piltidega raamat kodustest imelugudest teeb heaks ka kõige väänikuma tuju.

Miinus läheb laia ilma

Sven Nordqvist
tõlkinud Ülle Kiivet
24 lk

kõva kõide
Kui Miinus läheb laia ilma, et seal veidike ringi vaadata, kohtab ta hulganisti iseäralikke tegelasi. Ta saab tuttavaks neljapäise latataralohe, lipuvabrikant Lippsoni, nõia, hiiglaste, maailma kõige väiksema maadeavastajaga ja paljude teistega, kes kõik teda omal kombel aitavad, ja Miinus omakorda aitab neid. Lugu pakub rohkesti head põhjamaist nalja ja mõtisklemist maailma asjade üle. Põnevate seikluste kõrval õpetab raamat nagu mõõdamines ka ühest kümneni lugema. Pildid on värvirikkad ning neis on rohkesti tegevust ja vahvaid pisidetaile.

„Miinuse” teksti ja piltide autor Sven Nordqvist on lugejale tuttav Pettsoni-taadi ja kass Finduse lugude loojana ning tema raamatud sobivad igas vanuses lugejale.

Minu enda loodud päikesesüsteem

Davor Pavelic
tõlkinud Ruth Porila
32 lk

pehme kõide
Raamatust leiab põnevaid fakte Päikesesüsteemi planeetide kohta. Selgitatakse, kuidas tekkis hiiglaslik Universum ja mis on Suur Pauk. Kuidas sünnivad tähed ja planeetid ja mis on Päikesesüsteem. Põhjalikumalt on vaadeldud Päikesesüsteemi kaheksat planeeti ja Päikest, Kuud ja tema mõju Maale.

Osa lehti selles raamatus on välja rebitavad, nii saab piltide ja juhiste järgi ehitada Päikesesüsteemi liikuvat mudelit.

